

Στην ιστοσελίδα και στην έντυπη έκδοση της **ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ** (22 και 26.10.2017 αντίστοιχα) δημοσιεύθηκε βιβλιοκριτική του **Γ.Γ. του ΚΙΣΕ κ. Μωϋσή Ελισάφ*** για το βιβλίο **ΜΠΕΡΛΙΝ** (εκδ. Πόλις), της **Αντζης Σαλταμπάση**, με τίτλο **«Η γνώση του σήμερα και του χτες είναι πρόγνωση για το αύριο»**. Το κείμενο είναι βασισμένο στην ομιλία του κ. Ελισάφ που έγινε κατά την εκδήλωση παρουσίασης του βιβλίου στην Αθήνα, στις 9.10.17. στο βιβλιοπωλείο Πλειάδες.

"Ουσιαστικά η **Αντζη Σαλταμπάση**, με το πρώτο της βιβλίο **«Μπερλίνο»** (Βερολίνο), μας μεταφέρει με μια αριστουργηματική μακροπερίοδο που θυμίζει τη διεισδυτική γλώσσα του Μ. Προυστ στο Βερολίνο. Μια νωπογραφία της πόλης που σηκώνει στους ώμους της δύο Παγκόσμιους Πολέμους, το φορτίο της φρίκης του απόλυτου κακού, όπως το Ολοκαύτωμα, και μαζί ένα από τα κλειδιά της οικονομικής υπερδύναμης του σήμερα. Με άλλα λόγια, ένα Βερολίνο διχοτομημένο.

Ενας σύγχρονος Ιανός σχισμένος στα δύο. Που αιωρείται ανάμεσα στην ενοχή, εξαιτίας του παρελθόντος, και στην υπεροχή, εξαιτίας του παρόντος. Ενα Βερολίνο που όλα του τα μνημεία περιφρουρούν βλοσυρά τη βαριά κληρονομιά. Παράλληλα όμως, με γρανιτένια επιμονή, παίρνουν αποστάσεις από τα προπατορικά αμαρτήματα. Ενα Βερολίνο από τη μια πλευρά με αξιώσεις εξιλέωσης από τους απογόνους των θυμάτων, από την άλλη με βλοσυρή απόκρουση του διαρκούς βάρους της ενοχής.

Από τη μία πλευρά οι απόπειρες αξιοποίησης του οδυνηρού παρελθόντος σε ηθικό πλεονέκτημα, από την άλλη το άγος του παρελθόντος. Από τη μια η αναβίωση της φρίκης, το οφειλόμενο χρέος, από την άλλη η ζωή με τα κατεπείγοντα αιτήματά της, τείχος απόρθητο. Από τη μια το φορτίο της φρίκης, από την άλλη η οικονομική υπερδύναμη που καθορίζει τη μοίρα του πλανήτη. Όλα μετέωρα. Όλα σε μια ασταθή, αμφίρροπη, αμφίδρομη ισορροπία. Το Βερολίνο της Αντζης Σαλταμπάση είναι ένας εφιάλης από τον οποίο οι σύγχρονοι Γερμανοί θέλουν να ξυπνήσουν.

Τα ερωτήματα

Δεν θα μείνω στα λογοτεχνικά χαρίσματα του βιβλίου. Ούτε στις θέσεις που διαμορφώνονται με την ευθύνη της συγγραφέως. Κυρίως θα επικεντρώ στα ερωτήματα που άμεσα ή και έμμεσα τίθενται στο βιβλίο. Και τούτο γιατί πιστεύω ότι υπάρχουν περιπτώσεις που οι ερωτήσεις αξίζουν πολύ περισσότερο από τις απαντήσεις. Εστω και αν οι απαντήσεις καθυστερούν - και θα καθυστερούν ακόμη. Ενα από τα κύρια ερωτήματα που τίθενται στο βιβλίο της Αντζης Σαλταμπάση είναι και το γιατί πρέπει να θυμόμαστε. Τόσο τις χρυσές όσο και τις μαύρες σελίδες του παρελθόντος.

Και το συναφές πώς πρέπει να τιμούμε τη μνήμη των σημαντικών γεγονότων του παρελθόντος. Και ειδικότερα, πώς πρέπει να διαχειριζόμαστε την επώδυνη μνήμη, τόσο από την πλευρά των απογόνων των θυμάτων όσο και από εκείνη των απογόνων των θυτών: λαβαίνοντας υπόψη ότι τόσο το εύχαρες γεγονός όσο και το επώδυνο η μεν πληθωρική μνήμη τα αφυδατώνει, ενώ η πληθωρική αμνησία τα ναρκώνει. Συνέπεια καταστροφική και στις δύο περιπτώσεις.

Με το βιβλίο της η Αντζη Σαλταμπάση επιχειρεί με αγωνία να στοιχειοθετήσει μια απάντηση για το πώς πρέπει να τιμούμε ένα επώδυνο γεγονός του παρελθόντος. Το παρελθόν δεν είναι απλώς ο ταμειυτήρας των συντελεσθέντων γεγονότων. Κάτι δηλαδή που αφορά μόνον το παρελθόν. Είναι δομικό στοιχείο του παρόντος. Ο πυρήνας της ταυτότητάς μας, αλλά και η συνοχή της διάρκειάς μας διαμορφώνονται από τη μνήμη. Τούτο σημαίνει πως το παρελθόν δεν είναι άσκηση της μνήμης μας. Έχει τεράστια αποθέματα παρόντος, αλλά και μέλλοντος. Με άλλα λόγια, είναι φορέας αξιών, που τις κουβαλάει μαζί του. Η ιστορική διαδρομή δεν δείχνει μόνο το πώς φτάσαμε ως εδώ. Δείχνει ακόμη και την κατεύθυνση. Δηλαδή και το κατά πού πάμε. Και συνεπώς και την προέκταση στο μέλλον.

«Οποιοι ερμηνεύει το παρελθόν αυτός ελέγχει και το μέλλον». Αν θέλουμε, συνεπώς, να γίνουμε κύριοι της μοίρας μας, πρέπει να θυμόμαστε. Είναι ίσως ο μόνος τρόπος να αποφύγουμε λάθη του παρελθόντος. Τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και,

κυρίως, σε συλλογικό.

Το Ολοκαύτωμα

Η συγγραφέας καταφάσκει στην ανάγκη να θυμόμαστε αλλά και να τιμάμε τα επώδυνα γεγονότα του παρελθόντος. Πολύ περισσότερο αν πρόκειται για το απόλυτο κακό, όπως το Ολοκαύτωμα.

Γι' αυτό, αν και με πολλούς ενδοιασμούς, πήρε μέρος σε μια ομάδα Ελλήνων που θα επισκέπτονταν το γυναικείο στρατόπεδο «για να τιμήσουν τις Ελληνίδες που μαρτύρησαν και δολοφονήθηκαν εκεί και να καταθέσουν στεφάνι».

Και μαζί να βρεθούν και στα εγκαίνια ενός μουσείου μαρτυριών που είχε εκεί οικοδομηθεί για τον σκοπό αυτό.

Στην ομάδα συμμετείχαν και δέκα μέλη της ελληνογερμανικής χορωδίας που, ήδη στο πούλμαν που μας μετέφερε, «αποφάσισαν να προβάρουν κάποια από τα τραγούδια που θα έλεγαν στην τελετή».

Η συγγραφέας νιώθει να οργίζεται: «*Ηταν σαν να πηγαίναμε εκδρομή*» αποφαινεται με ανελήτα ψυχρή γλώσσα. «*Ξαφνικά επικράτησε μια χαρούμενη ατμόσφαιρα με μουσική, κολατσιό και λίγα γέλια... Ναι, και γέλια, λες και ήμασταν ανέμελοι χαρούμενοι εκδρομείς που κατευθυνόμασταν προς κάποιο αξιοθέατο και όχι σε ένα στρατόπεδο θανάτου*». Αλλά και εκεί όταν «*απέδωσαν*» τις οφειλόμενες τιμές, πληροφορήθηκαν ότι οι διοργανωτές της εκδήλωσης (οι ιστορικοί, οι μεταφραστές, οι τεχνικοί, οι επιμελητές, οι υπεύθυνοι, οι κειμενογράφοι), «*όλοι αυτοί θα γιόρταζαν τα εγκαίνια και το πέρας της επιμελούς εργασίας τους με ένα πάρτι*». «*Ναι, σήμερα δεν έχει φρίκη*», εξήγγειλε η υπεύθυνη. «*Σήμερα θα πιούμε και θα διασκεδάσουμε, σήμερα θα ξεκουραστούμε*».

Δίπλα η λίμνη «*μια υπέροχη, γαλήνια λίμνη, με τα νερά της να στραφταλίζουν στον απριλιάτικο ήλιο και μικρά πλεούμενα, άλλα με πανιά, άλλα χωρίς*», και πιο κει η «*μικρή ωραία έκθεση*» με μαρτυρίες όχι μόνο των θυμάτων, αλλά και των κατοίκων της περιοχής, με «*μαρτυρίες που διηγούνταν τη γνωστή ιστορία, ότι δεν είχαν καταλάβει ακριβώς, ότι περίπου ήξεραν και δεν μπορούσαν να αντιδράσουν*» κ.λπ.

Η ζωή συνεχιζόταν «*τόσο φυσικά, τόσο όμορφα, τόσο κανονικά*». «*Και δίπλα σε όλα αυτά συνέχιζε να κυματίζει η ειδυλλιακή λίμνη, συνέχιζε να ζει η μικρή πόλη*».

Η ζωή συνεχίζεται

Εμμεσα, αλλά με αριστουργηματική σαφήνεια, η συγγραφέας παίρνει θέση: Η ζωή συνεχίζεται με νέα πρόσωπα. Και αλίμονο αν συνέβαινε διαφορετικά.

Η ζωή συνεχίζεται ακόμη και πάνω στον διχασμό: από εδώ οι ενοχές από εκεί η ελπίδα και το δικαίωμα στην εξιλέωση. Εκεί που εντοπίζει το πρόβλημα είναι στο πώς τιμάμε ένα έτσι κι αλλιώς αποτρόπαιο γεγονός. Με επισκέψεις που καταλήγουν σε πανηγύρια ή σε βλοσυρά μουσεία, συνήθως βιτρίνες ενός πεθαμένου χρόνου. Είναι προφανές. Η συγγραφέας αρνείται να τιμάμε το παρελθόν και ιδιαίτερα τις μαύρες -πιο μαύρες δε γίνεται- σελίδες του παρελθόντος με τον τρόπο αυτό. Αρνείται την ενσωμάτωση του απόλυτου κακού με τον τρόπο αυτό στην καθημερινότητά μας. «*Όλο το τοπίο*», αποφαινεται, είναι «*μια ύβρις... αν και «ακόμα και η λέξη ύβρις είναι λίγη, είναι εξωφρενικά λίγη να περιγράψει αυτή την ανωμαλία που το μυαλό μου δεν μπορούσε να συλλάβει*». Αρνείται να συνυπάρξει με την ενδεχομένως ανατριχιαστική ευχαρίστηση ότι «*όλα αυτά συνέβησαν σε άλλους και τώρα μπορεί να τα βλέπει σαν επισκέπτης*». Το πρόβλημα, συνεπώς, πώς πρέπει να τιμάμε το παρελθόν παίρνει δικαιωματικά κυρίαρχη θέση στο βιβλίο της Αντζης Σαλαταμπάση.

Δίπλα όμως σ' αυτό το κορυφαίο πρόβλημα παίρνει θέση εξίσου κυρίαρχη και το εξής συναφές: Το απόλυτο κακό συνέβη. Ηταν, όμως, απλά κάτι το «*ακατανόητο*»; Μια «*ιστορική ανωμαλία*», δηλαδή, που πάει και πέρασε, ή ήταν παράγωγο πολλών παραγόντων που με τον εντοπισμό τους μπορούμε να το αποτρέψουμε;

Κι ακόμη παραπέρα, μπορούσε να τελεστεί το απόλυτο κακό χωρίς κ α ι με τη συμβολή των καθημερινών ανθρώπων; Και, αν ναι, τότε πώς κατανέμεται η ενοχή; Είναι μόνο ατομική, αλλά διαβαθμισμένα και συλλογική.

Ο Γερμανός φιλόσοφος Καρλ Γιάσπερς, στο εισαγωγικό μάθημα που έγινε αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «*Το πρόβλημα της γερμανικής ευθύνης*», είπε και τα εξής: «*Αν δεν αγωνιζόμαστε ώστε η εξουσία να βρίσκεται στην υπηρεσία του δικαίου, διαπράττουμε ένα ουσιώδες πολιτικό σφάλμα το οποίο είναι συγχρόνως και ηθικό σφάλμα*». Μη λησμονούμε ότι το Γ' Ράιχ γεννήθηκε μέσα στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία και με τη στήριξη μιας πλειονότητας.

Οι επιλογές των εξουσιών δεν είναι το κάτι άλλο από εμάς. Και εδώ δικαιούμαστε να αναρωτηθούμε μήπως σε μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία, η δύναμη των ολίγων και εκ των υστέρων ισχυρών δεν θα μπορούσε να κατισχύσει παρά μόνο χάριν και εξαιτίας της αδράνειας των πολλών και ως εκ τούτου ανίσχυρων; Με συνέπεια στη συνέχεια οι μεν ισχυροί να επιλέγουν την πράξη και κυρίως την αυθαίρετη πράξη, ενώ οι πολλοί και αδύνατοι την υπεκφυγή, που τους οδηγεί στο μόνο καταφύγιο που απομένει: «*δεν είχαμε καταλάβει*», «*δεν μάθαμε, δεν μπορούσαμε να αντιδράσουμε*». Ή σ' αυτό που περιεκτικά συνοψίζει σ' ένα ποίημά του ο αιρετικός -και σημαντικός- Σοβιετικός ποιητής Γεφτουσένκο, όταν είπε:

*«Ενας καλός συνάδελφος του Γαλιλαίου
ήξερε καλά πως η Γη κινείται,
είχε όμως και τόσα στόματα να θρέψει».*

Μια Βερολινέζα Εβραία που κατάφερε να διαφύγει λέει:

«Ήμασταν Εβραίοι, αλλά ήμασταν και Γερμανοί και αυτές οι δυο ταυτότητες είχαν ταιριάξει τόσο καλά μαζί, αισθανόμουν απλόχερη την αποδοχή, όχι μόνο στο στενό μου περιβάλλον, αλλά και από τους καθημερινούς Γερμανούς πολίτες. Και ξαφνικά αυτοί οι ίδιοι άνθρωποι μεταμορφώθηκαν».

Οι διαφορετικοί

Τέλος, η Αντζη Σαλταμπάση θίγει ακόμη ένα θέμα: Η όποια ευθύνη, ατομική ή συλλογική, επεκτείνεται και στους απογόνους των θυτών; Και πάλι σ' αυτό τίθεται και το ακόμη σημαντικό: Είναι το διαρκές θέμα της συγκατοίκησης των όμοιων με τους διαφορετικούς, των εθνικών με τους μειονοτικούς, των γηγενών με τους αλλοδαπούς, των πιστών της μιας θρησκείας με τους πιστούς μιας άλλης θρησκείας κ.ο.κ. Ητοι, των πολλών με τους λίγους. Και εν τέλει της δύναμης με την αδυναμία.

Η Αντζη Σαλταμπάση έκπληκτη συνειδητοποιεί πως από κάποια στιγμή και ύστερα, με το που παντρεύτηκε έναν αλλόθρησκο, για τους άλλους (και ως χτες ομοίους της), έγινε η ά λ λ η. Από την άλλη πλευρά. Εκείνη των λίγων και διαφορετικών. Και των αδυναμιών.

Και το χειρότερο: από την άλλη πλευρά πέρασαν και τα παιδιά της. Και πέρασαν όχι με τη διαύγεια καθαρών διατυπώσεων, αλλά με εκείνη των διεισδυτικών διαφορούμενων υπαινιγμών. «Το έβλεπα στα βλέμματα», λέει η συγγραφέας, «στις αντιδράσεις, όταν τα παιδιά έλεγαν ότι πηγαίνουν στο εβραϊκό σχολείο, στο ανεπαίσθητο πάγωμα... στην ελαφριά ενόχληση γιατί η παρουσία μας τους θύμιζε αναγκαστικά το παρελθόν». Οι «άλλες» πλευρές όμως δεν έχουν τέλος.

«Η άλλη πλευρά που με εκνεύριζε», συνεχίζει η συγγραφέας, «ναι, με εκνεύριζε η υπεροψία κάποιων Εβραίων απέναντι στους απογόνους των θυτών»... «με εκνεύριζαν οι Εβραίοι που δεν καταλάβαιναν ότι αυτό που συνέβη δεν ήταν απλώς μια ανωμαλία, ότι δεν έφταγε ο αντισημιτισμός, σε όλο τον κόσμο υπάρχει αντισημιτισμός».

Πώς φτάσαμε ως εδώ; Πότε θα τελειώσει αυτός ο διχασμός; Πότε θα σβήσει αυτή η ντροπή; «Αυτό το αποφασίζουν πάντα τα θύματα», λέει η συγγραφέας. Να, όμως και μια άλλη πλευρά: Ενα ζευγάρι απογόνων δημιούργησαν μια έκθεση με τον τίτλο «Ήμασταν γείτονες». Συγκέντρωσαν μαρτυρίες από τους επιζήσαντες στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα κι «άρχισαν να καλούν να έρθουν από την Αυστραλία, την Αμερική, το Ισραήλ για να τους σφίξουν το χέρι». «Ο κόσμος, ο μικρός και μέγας», που λέει ο δικός μας ποιητής.

Το φορτίο της Ιστορίας

Τελειώνουμε: Η γνώση του σήμερα και του χτες είναι πρόγνωση και του αύριο. Αν παρακάμψουμε αυτή τη γνώση, κινδυνεύουμε να γίνουμε παρελθόν κάποιου άλλου και όχι του δικού μας μέλλοντος.

Συνεπώς η συγγραφέας λέει ναι: και να θυμόμαστε και να τιμάμε. Δεν αρκεί όμως μόνο η μνήμη. Η οποία δεν διασώζει παρά ωχρά και αποστειρωμένα σκέλεθρα.

Η απαρίθμηση των γεγονότων συνεπώς δεν αγγίζει το ουσιώδες. Όπως δεν αντιστοιχίζεται η φρίκη με την ασύμμετρη αναπαράσταση των μουσειών.

Αρα, είτε πρόκειται για ένα διαπρεπές φορτίο της Ιστορίας (που καταστρέφεται ανεπανόρθωτα μέσα σε παρελάσεις που καταλήγουν σε μουντζώματα), είτε πρόκειται για το απόλυτο κακό, που ευτελίζεται σε ασύμμετρες αναπαραστάσεις μαρτυριών, το χρέος ημών των νεότερων είναι ένα: να μεταλλάξουμε τόσο τη χρυσή σελίδα όσο και τον ανηλεή παγετώνα του παρελθόντος σε ισοδύναμη ροπή ενέργειας του παρόντος. Ωστε με τη συμβολή του ουσιώδους να στηθεί ανάχωμα για το μέλλον. Ανάχωμα που θα προωθεί το πρώτο, θα αποτρέπει το δεύτερο.

Ζούμε σ' ένα μετέωρο σταυροδρόμι με ακυρωμένο το χτες και στερημένο από την προσδοκία το αύριο. Το οφείλουμε στους εαυτούς μας, το οφείλουμε στα παιδιά μας, το οφείλουμε στον κώδικα αξιών που μας επιτρέπει να λεγόμαστε άνθρωποι.

Στο παρελθόν υπάρχουν μεγάλα αποθέματα μέλλοντος που μπορούν να βοηθήσουν να οικοδομήσουμε μια νέα κοινωνία την οποία δεν θα τη συγκροτεί ένα άθροισμα ατόμων, δηλαδή ένα κατευθυνόμενο κοπάδι, μια αγέλη ή ό,τι άλλο, αλλά μια κοινωνία που θα συγκροτείται από το είδος των σχέσεων που διαμορφώνονται ανάμεσα στα μέλη της.

Από τη συνεργασία τους, την αλληλεγγύη, τον πολιτισμό τους, όπου η ελευθερία δεν θα αρχίζει παρά από την ελευθερία του διαφορετικού.

«Γιατί έγιναν όλα αυτά» ρωτά έναν Γερμανό καθηγητή Ιστορίας η συγγραφέας.

Κι εκείνος χαμογελώντας αμήχανα: «Ολη μου τη ζωή ψάχνω αυτή την απάντηση».

Στο πώς θα θυμόμαστε και στο πώς θα τιμάμε τόσο τις χρυσές σελίδες του παρελθόντος όσο και τις μαύρες, τουλάχιστον εμάς τους Έλληνες στη σωστή απάντηση έρχεται να μας βοηθήσει και πάλι ο αρχαίος λόγος:

Ο Πλάτων στον Μενέξενο βάζει τους τιμώμενους νεκρούς να λένε τα εξής στους τιμώντες απογόνους: «Να ξέρετε ότι αν εμείς σας ξεπερνάμε στην αρετή, αυτή μας η νίκη μας προκαλεί ντροπή, ενώ η ήττα μας, αν ήμαστε κατώτεροί σας, μας κάνει ευτυχισμένους».

Και διευκρινίζει: «Εκείνους μάλιστα ημών επαινέτας είναι έργο» (να μας εγκωμιάζουν με τα έργα τους στη ζωή τους).

Θέσεις που με αγέραστη αυθεντικότητα, συνάμα και λιτότητα, διασώζονται από τον αθάνατο λόγο του Θουκυδίδη ειπωμένο πριν από δύο και πλέον χιλιάδες χρόνια: «Εργω και δηλούσθαι τας τιμάς».

*Καθηγητής Παθολογίας Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, πρόεδρος Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωαννίνων

ΠΗΓΗ: [ΕΦ.ΣΥΝ](#)